

SZÍNHÁZ

A kapanyél is
elsülA. I. Vvegyenszkij: *Ivanovék karácsonya*

De még mennyire! Még szikrázik is. Mivel, röstellkedve vallom be, a szerző, bizonyos Alekszandr Ivanovics Vvegyenszkij nevét nem ismertem, az előadás látán többféle hipotézis is megfordult a fejemben, annál is inkább, mivel a színház, szokásától eltérően semmiféle mankóval nem szolgált. Obskurus mai szerzőt képzeltem a név mögé, aki parodisztikusan sorakoztatja fel az abszurd dráma valamennyi ismert motívumát, sőt még arra a feltételezésre is vetemedtem, miszerint álnévről van szó, amely mögött a Katona holdudvarának valamelyik játékos kedvű tagja bujkál.

Mea culpa – az internet felvilágosított. Nem utódról, hanem elődről van szó, egy tragikus szovjet sors hordozójáról, aki megkésve eszmélt rá a viszonylag toleráns húszas és a rettenetes harmincas évek gyilkos különbségére, és hiába próbálkozott Szamuil Marsak patronálása alatt gyerekesekkel, hiába vonult vissza egy vidéki városba, 1941-ben – mindössze harminchét évesen – az életével fizetett az irodalomért. Az *Ivanovék karácsonya*, amelyet 1931-ben (más források szerint 1938-ban) még dacosan papírra vetett, s benne a szovjet rendszer komplett ideológiai felépítményét kétségbe vonja, voltaképpen klasszikusnak, az egyik első abszurd drámának tekinthető, amely nem reprodukálja, hanem megelőlegezi Ionesco, Pinter, Mrozek motívumkincsét: az állatias szexualitás, a halálfélelem, a hazug családi kapcsolatok, a „hivatalok packázása”, az immánens emberi brutalitás, az egymástól való totális elidegenedtség által megmérgezett és determinált emberi élet értelmetlenségének a tanát. Azzal a különbséggel, hogy az utódok már többé-kevésbé elhatárolták egymástól a fent említett részterületeket, és nem zsúfolták valamennyit egyetlen rövidke, alig egyfelvonásnyi terjedelmű, inkább szkeccshez, semmint színdarabhoz hasonlító sűrítménybe (amelyet Gothár Péter tágít nagy szakértelemmel rövid, de mégis „egész estét betöltő” előadássá).

Fontos, önmagában akár mérföldkőnek is tekinthető elődről van szó (bár könnyen lehet, hogy az elsüllyedt művek őserdejéből még előkerül hasonló) – zseniális ötlet-ről, amely nem tudott hasonló színvonalú műegésszé kiteljesedni. Az *Ivanovék karácsonya* tiszteletet, azaz annak legkonkrétabb formáját: színrevitelt érdemelhet ugyan, de lelkesedést nem feltétlenül kell kiváltania, jelentősége elsősorban folytatásában rejlik.

Az *Ivanovék karácsonyában* nincs Ivanov név szereplő, mint ahogy a családtagok – a Puzirjev házaspár Perov, Szerov, Komarov, Osztrov vezetéknévű gyermekei is – egyszerre rokonok és idegenek. Az Ivanov név pedig

(micsoda újabb elképesztő megérzés!) úgy funkcionál, mint majd Ionescónál a Bérenger: általában az embereket definiálja. Ivanovék mi vagyunk, valamennyien, orosz, magyar, norvég, amerikai emberek, akik mind készülünk a karácsonyra, a mindent megszépítő, mindenkit egyesítő nagy eseményre, amely végül eljön ugyan, de soha nem azt hozza, amit várunk. (Ha akarjuk, ebbe – az élet átfogó metaforáján belül és túl – a húszas évek íróinak-művészeinek meggyalázott reményeit, pokoli csalódását is beleolvashatjuk.) Vvegyenszkij nemcsak a szemléletet és a tematikát előlegezi meg, hanem a stílári eszközöket is: vegytiszta groteszket alkot, amelyen belül egymásba folyóan utal a múltra, a jelenre, a jövőre, a véget soha nem érőre és az örökön jelenvalóra (kár izgalomba jönni a Gothár Péter rendőreinek komikusan díszelgő vörös csillagok láttán), szerepsémái bármikor bármivé átlényegülhetnek, de mindenkor csak jelzések maradnak. Az egészet többé-kevésbé egységbe fogja a dajka által a Puzirjev család egyik, Osztrov vezetéknévű lánykájára ellen elkövetett, természetesen motiválatlan gyilkosság, majd az ebből következő rendőri és bírói akciók, börtönnel, kivégzéssel, de komolyan ezt sem kell venni. A „cselekmény” kollektív öngyilkossággal végződik, amelyet a végre megérkező karácsonyfa látványa vált ki.

Eddig minden rendben: a mára immár kanonizált elemek együtt vannak, leginkább talán Mrozek *Tangó*-ját juttatják eszünkbe. Az azóta ismerőssé vált, nemegyszer közhelyé kopott motívumok csoportosítása és egymásba játszatása frissnek látszik, és helyenként valóban frappáns (bár ez részben a rendező érdeme), de a darab egészében hevenyészettnek, vázlat-szerűnek, kiérleletlennek – tehetséges stílusgyakorlatnak hat. Meglehet, ártott neki felfedezésének tragikus megkétszese is; ha idejében kap nyilvánosságot, az egymást erő előadások klasszikussá csiszolhatták volna, akár Jarry diáktrefának szánt *Übü királyát*.

Gothár Péter, az orosz drámák specialistája, társszerzőként nyúlt az anyaghoz, a maga tervezte, önálló gondolatosságú, szellemes megoldások egész sorát provokáló-sugalló díszlettel csak úgy, mint ezernyi játéköltetével. Már a kezdet: az összes szereplő néma felsorakozása és többszöri meghajlása zavarba ejti a nézőket – már most fogják-e fel a tablót záróképeknek, és tapsoljanak, vagy illendőbb és korszerűbb csendben maradni? Az áldozat levágott fejének szellemes megjelenítésétől a ketrechben vonuló rendőrökön vagy a sürgősség esetére az asztal alatt hevertetett pótbírákon át az apa-anya páros lányuk (?) holttestének megtalálását követő mechanikus aktusáig vagy a karácsonyfa (értsd: Takátsy Péter) remek manipulálásáig oldal-számra idézhetném a virtuóz pillanatokat. Ám mindezek ezúttal csak ötletek maradnak, maga a darab kifogott a rendezőn: szuggesztivitásában egységes légkör, inspiratív gondolatosság nem teremődik. Az előadás mesterségesnek, kifundáltnak hat. Ezt jelzi, hogy a Katona mesterszínészeinek egy jelentős hányada sem tudja hozzáadni személyiségét a gépies figurákhoz, több a fizikai és technikai bravúr, mint a présence. Mindazonáltal kiemelném Fekete Ernő (a darabhoz képest is) főlényes eleganciáját, Takátsy Pétert, akinek ezúttal nem csupán ritka mozgékonytását használják ki, hanem módja

van rá, hogy mind a karácsonyfa, mind az elmebetegintézet elmezavaros elmeorvosának szerepében „kabinetalakítást” nyújtson (tudom, ezt a szót ma már idézőjelben sem illik használni), és Jordán Adélt, aki virgonc színészetével puckszerűen teszi túl magát az anyag minden problémáján, elemi játékosztónéval mindent elfogad, s magához hasonlítva egyelőre el is fogadta.

Az élmény tehát hézagossá, de egyvalamit minden biznnyal elér: Alekszandr Vvegyenszkij neve, sorsa és jelentősége immár mindörökre beépült tudatunkba.

SZÁNTÓ JUDIT

Nem a címen múlik

Apátlanul (Platonov)
az *Örkény Színházban*

Értem is, meg nem is a cím megváltoztatását. A szándék eléggé nyilvánvaló volna. Akkor is, ha a rendező nyilatkozatából nem tudnánk, hogy Platonov háttérbe szorításával (bizonyára azzal is, hogy a színlapon a szereplők között az utolsó előtti helyen áll, a zsidó kocsmáros fia után), azzal hogy megpróbálja valamelyest elterelni róla a figyelmet, általánosabb közlendők felé szeretné irányítani a nézők érdeklődését. Hangulat, életérzés, társadalmi állapot ábrázolását kívánná hangsúlyozni azzal, hogy a főalak neve helyett az apátlan-ság állapotát hangoztatja a cím. Csakhogy ez egyfelől fölösleges. Shakespeare összes királydrámája nem lenne az, ami, ha a címszereplő neve nem jelentene sokkal többet önmagánál, a történelmi figuránál, annak életénél, kalandjainál, politikai-történelmi szerepénél. Bármelyiknek adhatnánk olyan címet, mint A hatalom természetrajza vagy a Zsarnokság mechanizmusa stb., ez semmit sem változtatna a darabokon, legfeljebb szűkítené a róluk való gondolkodás, a hozzájuk kapcsolható asszociációk terét. Másfelől éppen az Apátlanul kifejezésben nem érzem azt a lényegi mozzanatot, amely kifejezné a darab központi gondolatát. Nem találok a cselekményben, a történetben, a szövegben azt a motívumsort, amelyre éppen az apátlanság, az apahiány volna a jellemző. A Vojnyicev-birtokról kétségkívül hiányzik az apa, a tábornok, a családfelelős, a birtokos, ám semmi sem utal arra, hogy ő egy igazi apafigura lett volna; hogy ha nem hal meg, bármilyen másként történe.

Mindennél zavarbaejtőbb azonban, hogy az előadásban sem jelenik meg markánsan az, amire a cím megváltoztatása utal. Az események Platonov körül forognak, nélküle nem történik a darabban semmi. Igaz, jelentéktelen, elkorcsosult alak, de a mű mégiscsak róla, az ő életéről és haláláról szól. És ezen Jurij Kondorszkij rendezése sem változtat. Lehet, hogy volt ilyen szándéka, de ennek komoly jeleit sem a nyári előzetes bemutatón, sem a decemberi, immár véglegesnek vélhető változatban nem éreztem. Nem kétséges, egy lefokozott, minden formátumától, hősi jellegétől megfosztott, lepusztult Platonovot látunk, de a többi szereplő is épp annyira leszállított, kifigurázott, kigúnyolt jellem az előadásban. Ennek azon-